

לעשות רצונך

בדיקת חמץ

א. זמנה והטעם - בתחילת ליל י"ד בניסן בודקין את החמץ לאור הנר, בחורין ובסדקין בכל המקומות שדרך להכניס שם חמץ וגם צריך אז לבטל את החמץ. ומן התורה מספיק באחד מהן, דכשמבטלו בלבד ומפקירו שוב אינו שלו ואינו עובר עליו, וכ"ש כשבדקו ומחפש אחריו ומבערו מן העולם, אלא שחז"ל החמירו להצריך שניהם דוקא, לפי שחששו שלא יבטלנו בלב שלם, ואז הרי הוא עובר בבל יראה, שהרי לא הוציאו מביתו, ועוד חששו שמא מתוך שרגילין בו כל השנה, אם לא יבערנו, שמא ישכח ויבוא לאכול ולכן תקנו חז"ל שאע"פ שמבטל, צריך גם לבדוק לבערו מן העולם, וגם אם מוציאו ומבערו, צריך לבטל, שמא לא יבדוק יפה וימצא חמץ בפסח ויעבור עליו (סי' תל"ב).

ב. מקומות החייבים - בודק כל המקומות שיש לחוש שמא הכניסו בהם חמץ, ולכן כל חדרי הבית צריכים בדיקה, שפעמים אדם נכנס בהם ופתו בידו, וכן כל הארונות שיתכן שהשתמשו בו באמצע סעודה, או שילדים מגיעים שם, ולפעמים יש גם מחוץ לדירה כגון ארון חשמל, תיבת מכתבים, חדר אשפה, מקלט, אם יש מי שנכנס לשם במשך השנה, וכל שאר המקומות שעלול להימצא בהן חמץ. גם מכונית יש לבדוק אלא שאין מברכים עליה בפני עצמה, דאינה אלא כלי, ובודקה כבדיקת כיסים.

ג. מקומות שמוכרן לנכרי ביום י"ד - אם מחויב לבדוק בליל י"ד החדרים שבדעתו למכרן למחר לנכרי עם החמץ שלהם, יש דעות בין האחרונים, שדעת המקור חיים והחיי אדם שצריך לבדוק, מאחר שלעת עתה החדרים לא נמכרו והם ברשות ישראל, אמנם בתשובת בנין עולם סימן כ' חולק ודעתו דא"צ בדיקה דבזה עצמו שמוכר למחר לעכ"ם מקיים תשבתו וביעור ולא גרע מחמץ שמוצא אחר הבדיקה שמשיר למאכלו למחר ואינו מחויב לבער הכל, וכן בתשובת חתם סופר סימן קל"א דעתו להקל כשמקיים מצות בדיקה בשאר חדרים וכן בספר אשל אברהם כתב דמסתברא להקל וכן פשוט המנהג ע"ש, ומ"מ אף דאין למחות ביד המקילין המוכר ביום י"ג שפיר עדיף טפי. (משנה ברורה תל"ו ל"ב).

ד. אופן הבדיקה - מצד הדין בפשטות היה צריך לבדוק כל הבית לאור הנר, אך הדבר כרוך בטירחה מרובה, ובזמננו שמנקים הבית היטב, כתב ה'שערי תשובה (סימן תל"ג ס"א) דלכן מקילין המוני עם לבדוק דרך העברה בלי חיפוש היטב בחורין וסדקין לפי שתחילה מכבדין רוחצין ומנקרין הכל היטב, ואפילו רוחצין ומנקרין ע"י עכו"ם מסתברא דנאמנים דאנקיותא קפדי ולא מרעי נפשייהו ע"כ וכ"ד הגריש"א והגרשז"א להקל בזה, מאידך הגרמ"מ קארפ (הלכות חג בחג פ"ב ה') דגם המכבד חדרו ביום י"ג ניסן ומכוין לבדוק החמץ ולבערו ונזהר שלא להכניס שם חמץ אע"כ צריך לבדוק בליל י"ד, ואפילו אם בדק היטב לאור הנר בחורין וסדקין, ואף שיש מקילין בכה"ג שניקו היטב, לבדוק בדרך העברה אך מהפוסקים נראה שאין להקל.

ובכל אופן יש ליזהר במקומות שמשאירים שם מאכלי חמץ גם אחרי נקיון הבית, ונכון מאוד ליזהר שלא להשאיר פינה עם חמץ במקום שכבר ניקו כגון במקרר או במטבח, אלא אם כן מוכר את המקום לגוי כגון הארונות של המשקאות החריפים שיש בהם חמץ גמור, ושאר החמץ יש להניח במקום שעדיין אוכלים חמץ, וכבר אירע הרבה ששכחו החמץ במקרר ומצאוהו בפסח, ולפעמים מניחים חמץ במקרר של השכן ושוכחים, וזה עוד יותר גרוע שאינו נכלל בשום מכירה.

ה. ספרים - לדעת החזו"א (קט"ז ח"ח) חייבים לבדוק את הספרים מפירוורים אף שאין בהם כזית, ויש ע"ז דין חמץ שעבר עליו הפסח, ואע"פ שאמרו דפרורים לא חשיבי, זה רק לענין שאין חייבים לעשות מחיצה, שתקנו חכמים לעשות כן בחמץ של גוי, וגם אין צריך לבטל, דממילא בטלי, וכ"כ החי"א (כלל קיט סעיף ו' בשם הרי"א) דלכן הצריכו חכמים לבדוק בחורין ובסדקים, דאף על גב דבחורין וסדקים אין לחוש אלא לחמץ כל שהוא כגון פרורין, ופרורין ממילא בטלי ואינו עובר בשום אופן, מכל מקום מחששא דשמא יבוא לאכול, צריך לבער אפילו כל שהו. והעידו בני ביתו של החזו"א שהקפיד מאד שלא ללמוד בפסח בספרים שלמדו בהם כל השנה, אא"כ בדקום בדקדוק מפירוורי חמץ, ואחד מהספרים המעטים שבדקום בקפידא לצורך חג הפסח היה הספר דובב משרים (מעשה איש ז' ק"א) אך הגרשז"א (הלכות שלמה ה' ו') מוכיח מדברי המ"ב בשעה"צ סקל"ג דבפירוורין ליכא חובת בדיקה, גם בשו"ע הרב (תמ"ב סכ"ח ק"א סק"ח) סובר ג"כ בדעת הרא"ש דפירוורין לא בעו ביטול ולא בדיקה וביעור, ועכ"פ לענין הספרים נראה דאין חייבין לבדוקם משום דהני פירוורין אשר אולי נמצאים בהם מאיסי, וכשנשאל פעם הגרשז"א שהרי מצוי לפעמים בכל ימות השנה כשנמצאים פירוורים בין דפי הספרים, שתופשם באצבעו ומכניסם מבלי משים לפיו, הגיב בהשתוממות גדולה; היתכן שלא להזהר בתכלית הזהירות מחשש תולעים המצויים בספרים !? ואכן היה נזהר ביותר, במשך כל ימות השנה וכ"ש בפסח שלא להניח ספר על השלחן בעת האכילה, שלא יפלו ח"ו מן הספר על האוכלין תולעים.

והאריך בענין זה הרב אליהו מיישקובסקי (ר"י כנסת חזקיהו בספר זכרון אבן ציון עמוד תרכ"ט) והעלה דשיטת החוז"א היא שיטה יחידאה דלא מצינו חיובא לבדוק אחר פירורין, ופלוגתת הראשונים ז"ל בדין פירורין פחות מכזית אינה אלא לענין ביעור כשרואהו, אבל חיוב בדיקה לא שמענו ובדיקת הספרים מפירורין שהיא טירחה רבה ועצומה ודאי לא חייבוהו רבנן כוליה האי וה"נ דאין לאוסרם בהנאה אחר הפסח משום דבטלים מאליהם.

ו. הנחת פתיתים - נוהגים להניח פתיתי חמץ לפני בדיקת חמץ, במקום שימצאם הבודק, כדי שלא יהא ברכתו לבטלה, ומיהו אם לא נתן לא עכב, דדעת כל אדם עם הברכה לבער אם נמצא. (רמ"א הל"ב) ויש להניח עשרה פתיתים, באופן שלא יתפרר, וכל אחד פחות מכזית, וכולם ביחד יותר מכזית, ובאופן שניקו הבית היטב נחלקו הפוסקים דהמ"ב בשעה"צ תל"ב ו"ב דבפ"ת בשם עמק הלכה, דכהיום שהמנהג לכבד ולנקות הבית מכל חשש חמץ קודם ליל י"ד, יש למנהג זה יסוד מדינאי, וכן דעת הגריש"א (שבות יצחק פסח פ"א) דחייב להניח פתיתים דכיון שיודע בודאי שאין שם חמץ אי אפשר לו לברך על הבדיקה אא"כ יניח איזה פתיתים, אך הגריש"א (הליכות שלמה פ"ה י"ב) ס"ל דגם אם כל הבית נוקה היטב קודם אור לארבעה עשר ולא הניחו בו עשרה פתיתי חמץ כנהוג מברר על בדיקתו, דמטרת הבדיקה היא לבחון היטב אם באמת ניקו כל המקומות.

ז. בדיקת חמץ בבית הכנסת - בתי כנסיות ובתי מדרשות צריכים להשמיש לבדוק בליל י"ד לאור הנר, מפני שהתינוקות מכניסים בהם חמץ (תל"ג י'), וס"ל להמ"ב ושו"ע הרב (תל"ג י') שיכולים לברך על בדיקה זו, אבל א"צ לבטל אחר הבדיקה לפי שאין יכולים לבטל ולהפקיר חמץ שאינו שלהם, שאין אדם מפקיר דבר שאינו שלו. אמנם מטעם זה שאין החמץ שלהם ואין עוברים ע"ז בב"י, ס"ל להמהרש"ם (דעת תורה) שא"א לברך, וכתב; ואני מזהיר להשמיש שיברכו בביתם ויכוונו לצאת גם בדיקת בית הכנסת, ואח"כ יבדקו בבית הכנסת, וההילוך אינו הפסק.

ח. בחורי ישיבה - בחורים הדרים בישיבה, דעת הרבה פוסקים שחייבים בבדיקת חמץ, ואף שלא יהו שם בפסח בכל זאת נחשב המקום כשאלו להם, שהרי אם ירצו לשהות שם גם בימים אלו הרשות בידם, וגם משאירים שם ספרים וכלי תשמישים ולכן מחויבים בבדיקה, ואם בודקים אור לארבעה עשר יברכו על הבדיקה, ואם אינם נמצאים שם, בלילה זה כרגיל ששוהים אז כבר בבתיהם, יבדקו בלילה האחרון טרם שובם לבתיהם לקראת חג הפסח בלא ברכה ככל היוצא מביתו קודם י"ד בניסן בתוך שלשים יום שבדוק לאור הנר ואינו מברך (הליכות שלמה פ"ה י"ז) מאידך י"א שאינו נחשב שוכר ואין לו שום זכות וקנין בהחדר, והנהלה יכולה לסלק אותו, ולכן דעת הגר"א ל שטינמן ז"ל דפשוט שאינו מברך על הבדיקה בהחדר (קונטרס ימי הפסח עמוד קל"ד).

ט. המשכיר בית לחבירו בחזקת בדוק, ונמצא שאינו בדוק על השוכר לבדוק, ואינו מקח טעות, ואפילו במקום שבדקים בשכר שהדי מצוה הוא עושה, וכתב הרמ"א י"א דצריך להחזיר לו שכר הבדיקה הואיל והתנה בהדיא שיהא בדוק (תל"ז ג), אך הפרי חדש פשיטא ליה דאם התנה בהדיא שאינו שוכר הבית אלא אם כן יהיה בדוקה דלית דין ולית דין דהוי מקח טעות, אלא הכא עסקינן במשכיר בית ב"ד שעל הסתם חזקתו בדוק ונמצא שאינו בדוק, וגם להחולקים י"ל דכל הנידון הוא לגבי הבדיקה לחוד, משא"כ לגבי נקיין, כשהתנה כן ונמצא מלוכלך, באופן שבדעת בני אדם אינו נחשב נקי פשיטא דהוי מקח טעות (מפי הרה"ג ר' ישראל מילר שליט"א).

כתוב בהגדה של פסח תפארת שמשון בהקדמה אור לארבעה עשר יום זה אצל רבינו היה אור ממש אותו יום האיר לו לכל ימי חייו וכן גילה רבינו זצ"ל בעת רצון מיוחדת - בהיותי בחור בישיבת בריסק התגוררתי בדירה משותפת עם עוד בחורים ובליל בדיקת חמץ נותרתי לבדי בחדר מגורי וכו' לפתע נרתעתי לאחורי עליית הגג הרהרתי וקמתי ממקומי כנשוך נחש הרי אין מי שיבדוק את העלייה וכו' אספתי את כוחותי ירדתי לבית מלאתי דלי מים עלייתי עמו למעלה לעלייה והתחלתי במלאכתי בחור ישיבה בודד עומד אי שם קרוב לחצות ליל בדיקת חמץ ומתחיל בניקוי גג מאבק ולכלוך של שנים רבות מפעם לפעם כשהתבוססתי בכלוך וכוחותי הלכו ואזלו שאלתי את עצמי האם וודאי שאני עושה כאן מעשה מצוה ומשנענתי לעצמי שאכן מצוה דרבנן יש כאן התחזקתי עוד ועוד עד קרוב לעלות השחר בסוף האשמורה האחרונה הדלקתי את הנר והתחלתי בבדיקת חמץ אצבעותי רעדו ועיני נעצמו וממש סמוך לקריאת הגבר סיימתי את חיוב וכו'

הגיע ליל הסדר והנה בשעה זו החל לפעפע בי טעם חדש מתוק מאוד חשתי באור גדול, התחלתי לומר את ההגדה וכזה טעם לא טעמתי מעודי, בכל מלה ותיבה, כשאכלתי את המצה הרגשתי שאני מוכן גם למסור נפש על אכילתה ואור גדול היה לי כל אותו הלילה הרגשתי קרבת אלקים הייתי בהתרוממות גדולה נהפכתי לאדם אחר וכו' עד שבמשך כל ימי המועד לא הייתי מסוגל להתנתק מהגמרא לא עסקתי בדבר אחר מלבד קרבת אלוקים וכשהסתיים החג עלתה מחשבת צער בלבי עד שבכיתי כזה יו"ט נפלא היה לי ומה יהיה מהיום ואילך מיאנתי להיפרד וכו' ומאז החלה כל עלייתי אם יש לי משהו היום הרי שהכל מכוחה של מצוה אחת דרבנן של בדיקת חמץ שנאחזתי בה וקיימתי במסירות נפש אלו דברי רבינו שמשון זצ"ל